

บทที่ ๓

ปฏิบัติในการถือฤกษ์ของพระมหากษัตริย์

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงปัญหาในการถือธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระ ซึ่งมีรายละเอียดประกอบด้วยประวัติของพระมหากัสสปเถระ การเป็นเอตทัคคะในด้านการถือธุดงค์ การเป็นผู้นำในการทำสังคายนาและปฏิบัติในการถือธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระ

๓.๑ ประวัติของพระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระเป็นพระสาวกที่มีบทบาทสำคัญในการจารจรลงพระพุทธรศาสนา ท่านเป็นผู้ที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านการสมาทานธุดงค์ ท่านมุ่งมั่นในการสมาทานธุดงค์เป็นวัตรอย่างเคร่งครัด พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบพระมหากัสสปเถระเหมือนดวงจันทร์ส่องไส ไม่มีเมฆหมอก เมื่อท่านเข้าสู่ตระกูลทั้งหลายมีกายและใจไม่คะนองเป็นผู้ใหญ่อยู่เป็นนิตย์ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประวัติและปฏิบัติของทานดังนี้

๓.๑.๑ ชำติภูมิ

พระมหากัสสปเถระ อดีตคหบดีในด้านผู้ทรงรุดงค์ ท่านเป็นบุตรของกบิลพราหมณ์ แห่งกัสสปโคตร ณ บ้านมหาติตตะ (หรือมหาติฏฐะ) แคว้นมคธ มีนามเดิมว่า ปิปลิมาณพ คนทั้งหลาย เรียกตามนามตระกูลว่า กัสสปะ^๒ เมื่อปิปลิมาณพเจริญวัย บิดาซึ่งเป็นพราหมณ์ผู้มีฐานะได้ส่งให้ศึกษาเล่าเรียนตามธรรมเนียมพราหมณ์ เนื่องจากท่านมีความเฉลียวฉลาดไม่นานก็จบการศึกษาตั้งแต่อายุยังน้อย กบิลพราหมณ์จึงต้องการให้แต่งงานครองเรือน แต่ปิปลิมาณพประสงค์จะใช้ชีวิตอย่างสังขวิเวก ไม่ยินดีด้วยทรัพย์ของตระกูล แต่เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ปิปลิมาณพได้ถูกรับเข้าจากบิดามารดาหนักเข้า จึงหาอุบายหลีกเลี่ยงโดยให้ช่างทองหล่อรูปหญิงสาวซึ่งมีความงดงามขึ้นมาแล้วบอกว่าจะยอมแต่งงานกับหญิงที่มีความงามเหมือนรูปหล่อนี้เท่านั้น บิดามารดาของปิปลิมาณพปรึกษากันว่าบุตรของเราเป็นผู้มีบุญ ย่อมสร้างบุญกุศลไว้กับคู่ครองของตนมาตั้งแต่ในอดีตชาติเช่นกัน จึงให้พราหมณ์ ๘ คนนำรูปหล่อทองคำใส่ยานตระเวนไปสถานที่ต่างๆจนถึงท่าน้ำแห่ง กรุงสาครละ เมืองหลวงของ แคว้นมัททะ แม่นมของนาง ภัททกาปิลานี ธิดาวัย ๑๖ ปี ของพราหมณ์แห่งตระกูลโกลิยะ ขณะนางเดินมาอาบน้ำที่ท่า เห็นรูปหล่อทองคำเข้าใจว่าเป็นนางภัททกาปิลานีจึงแกล้งว่าแม่หัวดี ไฉนออกมาเที่ยวเล่นตาม

^๑ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๔๖/๑๘๙.

^๒คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, นักรรรมชั้นโท ธรรมทูต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗๑.

ลำพัง แล้วใช้มือตีแก้มทำนองหยอกเย้า พราหมณ์ทั้ง ๘ มีความยินดีสอบถามจนทราบจากแน่ว่ามีหญิงที่มีรูปร่างหน้าตาเหมือนรูปหล่อทองคำจริง แต่ความงามของนางภัททกาปิลานียิ่งเหนือกว่าด้วยซ้ำ อีกทั้งมีชาติตระกูลและฐานะเสมอกันกับปิปฬลิมาณพจึงมอบรูปหล่อทองคำไว้เป็นบรรณาการ^๖ เมื่อไม่อาจบายเบี่ยงได้ปิปฬลิมาณพจึงต้องเข้าพิธีอาวาทหมงคลกับนาง ภัททกาปิลานีซึ่งนางเองก็ไม่มีใจฝักใฝ่ในโลกียวิสัยเช่นกัน แต่ไม่อาจขัดความประสงค์ของโกเลียพราหมณ์ผู้เป็นบิดาและบรรดาญาติผู้ใหญ่ได้ ทั้งสองจึงเป็นสามีภรรยากันแต่เพียงในนาม มิได้ข้องเกี่ยวกันในทางกามคุณ

๓.๑.๒ การออกบวช

ครั้งบิดามารดาของทั้งสองฝ่ายสิ้นชีวิตแล้ว ทรัพย์สมบัติของทั้งสองตระกูลก็ถูกรวมเข้าด้วยกันเป็นจำนวนมหาศาล ซึ่งย่อมรวมทั้งภาระหน้าที่ในกิจการงานทั้งปวง ตลอดจนบรรดาบริวารและสัตว์เลี้ยงทั้งหลาย เมื่อคนเหล่านั้นทำงานในไร่นา อุปกรณ์เครื่องมือหว่านไถ ย่อมพลัดไปถูกสัตว์เล็กสัตว์น้อยเช่น ไส้เดือน เป็นต้น เสียชีวิต แม้อย่างตากล้างไว้หากนกมากมาจิกกินหนอนและแมลงทั้งหลาย บาบดังก่อมาเหล่านี้ย่อมตกมาถึงผู้เป็นเจ้าของแม้จะไม่ได้ลงมือทำเองหรือไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเช่นนั้นก็ตามสองสามีภรรยาจึงปรึกษารื้อกันว่าเหตุใดต้องมานั่งคอยรับบาปกรรมที่คนอื่นกระทำเพื่อตน ควรสละการครองเรือนยกทรัพย์สมบัติทั้งหลายให้แก่ญาติ บริวารและคนยากจน แล้วออกบวชหาหนทางหลุดพ้นจากวิภวสังสารอันเป็นปกติวิสัยที่มีใจฝักใฝ่มาแต่เดิมปิปฬลิมาณพและนางภัททกาปิลานีปลงผมครองผ้ากาสาวพัสตร์ อธิษฐานเพศบรรพชิตบวชอุทิศต่อพระอรหันต์ในโลกแล้วเดินทางร่วมกันจนถึงทางสองแพร่งจึงแยกกัน โดยปิปฬลีไปทางขวาส่วน นางภัททกาปิลานีไปทางซ้าย และไปบวชในสำนักปริพาชก เนื่องจากในสมัยนั้นพระบรมศาสดายังมิได้มีพุทธานุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ภายหลังจึงมาบวชเป็นภิกษุณีอยู่ในสำนักของพระนางมหาปชาบดีโคตมี เจริญวิปัสสนากรรมฐานด้วยความไม่ประมาท จนได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์^๗ ฝ่ายปิปฬลิมาณพเมื่อได้พบกับพระบรมศาสดาประทับ ณ ร่มไม้ พุพุตตนิโครธ (ต้นไทร) ระหว่างกรุงราชคฤห์ กับเมืองนาลันทาอันเป็นเมืองเล็กๆ ในแคว้นมคธ เกิดความเลื่อมใสในท่วงท่าแห่งพระจริยวัตร มั่นใจว่าพระองค์ต้องเป็นพระอรหันต์อย่างแน่นอน จึงน้อมกายกราบถวายบังคมแทบพระบาททูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคทรงให้อุปสมบทโดยประทานโอวาทปฏิบัติคหุอุปสัมปทา หรือ โอวาท ๓ ดังนี้^๘ ๑) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจะมีผลคลายและความเกรงในภิกษุทั้งหลายทั้งที่เป็นพระเถระผู้เฒ่า ผู้มีพรรษาปานกลางและผู้บวชใหม่ ๒) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจะพึงในธรรมทั้งหลายอันประกอบด้วยกุศล และ

^๖ พระครูกล้วยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลุณฐมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔) หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^๗ ธนากิต, *เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมนั้น โดยความตั้งใจและเคารพ ๓) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจะมีสติในกาย (กายคตาสติ) คือพิจารณากายเป็นอารมณ์โดยสม่ำเสมอ ได้แก่ การใช้สติพิจารณากายให้เห็นตามสภาพที่มีส่วนประกอบ ซึ่งล้วนเป็นของไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ ทำให้เกิดความรู้เท่าทัน ไม่หลงใหลมัวเมา การบวชด้วยวิธีนี้พระบรมศาสดาทรงอนุญาตแก่พระมหากัสสปะเพียงรูปเดียวเท่านั้นพระกัสสปะตั้งใจกระทำความเพียรหลังจากอุปสมบทได้ ๘ วันก็บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์เนื่องจากพระสาวกในสมัยพุทธกาลมีนามว่ากัสสปะหลายองค์ จึงเรียกนามว่า พระมหากัสสปะเถระเพราะเป็นพระผู้มีอายุมากที่สุด พระมหากัสสปะเถระได้รับการอบรมสั่งสอนพระภิกษุและพุทธบริษัทอื่นๆ จนมีภิกษุเป็นบริวารจำนวนมาก ท่านเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติถือ รุดงค์ ๓ อย่างเคร่งครัด

พระมหากัสสปเถระ ถือ รุดงค์ ๓ ข้อ เคร่งครัด ได้แก่^๕

ข้อ ๑ ใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร

ข้อ ๓ ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และ

ข้อ ๘ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพระมหากัสสปเถระว่า เธอเล็งเห็นประโยชน์อะไรจึงอยู่ป่าเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นผู้มักน้อยเป็นวัตร เป็นผู้สันโดษเป็นวัตร เป็นผู้สังตจากหมู่เป็นวัตร เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่เป็นวัตร เป็นผู้ปรารภความเพียรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการปรารภความเพียร ดังนี้ พระมหากัสสปะ กราบทูล ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ จึงอยู่ป่าเป็นวัตรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรสิ้นกาลนาน ฯลฯ เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... มีความปรารภความน้อย ... เป็นผู้สันโดษ ... เป็นผู้สังตจากหมู่ เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ เป็นผู้ปรารภความเพียรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความปรารภความเพียร เล็งเห็นการอยู่เป็นสุขในทิวสนธรรม และอนุเคราะห์ประชุมชนใน ภายหลังว่า ทำไฉน ประชุมชนในภายหลังพึงถึงทิฏฐานุคติว่า ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า ที่ได้มีมาแล้ว ท่านเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความอยู่ป่าเป็นวัตรสิ้นกาลนาน ฯลฯ”^๖ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส ว่า “ดีละ ดีละ กัสสป ได้ยินว่า เธอปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดูกรกัสสป เพราะเหตุนี้แล เธอจงทรงผ้าป่าบังสุกุลอันไม่น่าชุ่มชื้น จงเที่ยวบิณฑบาตและจงอยู่ในป่าเถิด ะนะ”^๗ ท่านจึงได้รับยกย่องจาก

^๕ ธรรมสภา, อสิติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐๕.

^๖ ส.นิ (ไทย) ๑๖/๔๘๐-๔๘๑/๒๒๕-๒๒๖.

^๗ ส.นิ (ไทย) ๑๖/๔๘๒/๒๒๖.

พระบรมศาสดา ว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้ทรงอุดมคติและสรรเสริญคุณแห่งอุดมคติ พระมหากัสสปเถระยังได้รับยกย่องในด้านอื่นๆอีกหลายประการเช่น ครั้งหนึ่งท่านติดตามพระผู้มีพระภาคซึ่งเสด็จไปประทับ ณ ร่มไม้ต้นหนึ่ง พระเถระได้พบสังฆาฏิของท่านเป็น ๔ ชิ้น แล้วปูลง และถวายสังฆาฏิแด่พระผู้มีพระภาค โดยรับเอาสังฆาฏิของพระพุทธองค์ซึ่งเก่าคร่ำคร่ามาใช้แทน^๕ พระบรมศาสดาทรงตรัสยกย่องพระมหากัสสปเถระใน ๔ สถาน คือ ๑) มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยตถาคต (พระบรมศาสดาทรงให้พระมหากัสสปเถระเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกับพระองค์ เพื่อเป็นการแสดงให้ปรากฏแก่พุทธสาวกทั้งหลาย ว่าท่านเป็นผู้มีธรรมเสมอด้วยพระองค์) เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ควรที่ภิกษุทั้งหลายพึงถือเป็นแบบอย่าง ๒) มีความประพฤติตนเป็นคนใหม่อยู่เสมอ ไม่คะนองกาย วาจา และใจ ในสกุลเป็นนิตย์คือ เมื่ออยู่ในสกุลใดก็ไม่ข้องอยู่ในสกุลนั้นๆ (จนสนิทสนม) ตั้งจิตเป็นกลางว่า “ผู้ใคร่ลาภจะได้ลาภ ผู้ใคร่บุญจะได้บุญ ตนได้ลาภแล้วมีจิตเป็นฉันทใด ผู้อื่นก็มีใจเป็นฉันทนั้น” ๓) มีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา ในการแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ๔) ทรงสอนภิกษุให้ประพฤติปฏิบัติชอบ โดยยกพระมหากัสสปเถระขึ้นเป็นแบบอย่าง^๖ ในช่วงพุทธกาล คือ ขณะที่พระบรมศาสดายังดำรงพระชนม์ชีพ ประวัติของพระมหากัสสปเถระไม่ค่อยโดดเด่นนัก เนื่องจากท่านถืออุตุคงอยู่ป่าเป็นวัตร และเป็นผู้มักน้อย สันโดษ หลังจากท้องพระสัมพัณณูปถัมภ์ขึ้นธรรมาภิบาลแล้ว คณะสงฆ์โดยการนำของพระมหากัสสปเถระได้กระทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ในวันอัฐมีบูชา หรือวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ มกุฏพันธเจดีย์ ภายในกรุงกุสินารา แคว้นมัลละ ตรงกับวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ในเบื้องต้นไม่สามารถจุดไฟให้ติดได้ พระอนุรุทธเถระจึงทูลแก่บรรดามัลละกษัตริย์ทั้งหลายว่า เหล่าเทวดาประสงค์จะให้รอพระมหากัสสปเถระพร้อมภิกษุสงฆ์ผู้เป็นศิษย์อีก ๕๐๐ องค์ที่กำลังเร่งเดินทางมาจากปาวานคร และเมื่อพระเถระมาถึงและทำการสักการะแล้วพลันเกิดเพลิงทิพย์ลุกขึ้นเองเป็นที่น่าอัศจรรย์

๓.๑.๓ หลักการและสารัตถธรรมของพระมหากัสสปเถระ

จากการศึกษาพบว่าพระมหากัสสปเถระแสดงวาทะอันเป็นหลักการและสารัตถธรรมที่สำคัญ ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เถรคาถา ซึ่งท่านได้กล่าวไว้จำนวน ๔๐ คาถา มีข้อที่ควรนำมาศึกษาดังนี้

๓.๑.๓.๑ การไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะและตระกูล อันเป็นแบบอย่างของผู้สงบ เพราะการคลุกคลีดังกล่าวเป็นเหตุให้เกิดความฟุ้งซ่าน ไม่เป็นที่สบายแก่การปฏิบัติสมณธรรม เกิดความขัดข้องในสิ่งเหล่านั้น ท่านได้กล่าวคาถาอันเป็นอุทาหรณ์ดังนี้ “ผู้มีปัญญาเห็นว่า ไม่ควรอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ

^๕คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเตียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเตียง, ๒๕๓๕), หน้า ๕๔.

^๖ธนาภิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

เพราะเป็นเหตุทำให้ฟุ้งซ่าน ได้สมาธิยาก การสังเคราะห์ชนต่างๆ เป็นความลำบาก ดังนั้น จึงไม่ชอบใจจะอยู่กับหมู่คณะ”^{๑๐} “นักปราชญ์ไม่ควรเกี่ยวข้องกับตระกูลทั้งหลาย เพราะเป็นเหตุทำให้ฟุ้งซ่าน ได้สมาธิได้ยาก ผู้เกี่ยวข้องกับตระกูลนั้น ย่อมต้องชวนชวายเป็นการเข้าสู่ตระกูล มักติดรสอาหาร ย่อมละทิ้งประโยชน์อันจะนำความสุขมาให้ ผู้มีปัญญาได้กล่าวการกราบไหว้และการบูชาในตระกูลทั้งหลายว่าเป็นเปลือกตมและเป็นลูกศรที่ละเอียดอ่อนได้ยาก บุรุษเลวทรามย่อมละสักการะได้ยากยิ่ง”^{๑๑}

๓.๑.๓.๒ การบริโภคอาหารและการใช้สอยปัจจัย ๔ ของภิกษุ พระมหากัสสปเถระได้กล่าวไว้เป็นอุทาหรณ์สำหรับภิกษุ เพื่อให้ภิกษุเห็นถึงคุณและโทษของการบริโภค ตลอดจนมีความสำรวมในการใช้สอยปัจจัยให้เกิดความเลื่อมใส ของผู้ถวายความอุปถัมภ์และก่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดว่า “เราลงจากเสนาสนะแล้วเข้าไปบิณฑบาตยังนคร เราได้เข้าไปหาบุรุษโรคเรื้อรันทัน ผู้กำลังบริโภคอาหารเข้าด้วยความอ่อนน้อม บุรุษโรคเรื้อรันทันได้น้อมเข้าซึ่งคำข้าวด้วยมือโรคเรื้อรันทัน เมื่อเขาใส่คำข้าวลงนิ้วมือของเขาก็ขาดตกลงในบาตรของเรานี้”^{๑๒} เราอาศัยขายคาเรือนฉันข้าวฉันนํ้าอยู่ในเวลาที่กำลังฉันและฉันเสร็จแล้ว เราได้มีความเกลียดชังเลย ภิกษุใดไม่ดูหมิ่นปัจจัยทั้ง ๔ คือ อาหารบิณฑบาตที่จะพึงลุกขึ้นยืนรับ ๑ บังสุกุลจีวร ๑ เสนาสนะคือโคนไม้ ๑ ยาดองด้วยนํ้ามูตเน่า ๑ ภิกษุนั้นจะสามารถจะอยู่ในจตุรทิศได้แม้จามชรา”^{๑๓}

๓.๑.๓.๓ การสมาทานธุดงค์ พระมหากัสสปเถระได้ยึดถือการปฏิบัติธุดงค์ตั้งแต่วันอุปสมบททำให้ท่านได้รับความสุข อันเกิดจากการปฏิบัติตามแนวทางของผู้สมบูรณในศีล ย่อมเป็นสุขในกาลทุกเมื่อท่านได้กล่าวคำนี้ว่า “ ในปัจฉิมวัย ภิกษุบางพวกเมื่อขึ้นเขาย่อมลำบาก แต่พระมหากัสสปเถระผู้เป็นทนายาทของพระพุทธเจ้า มีสติสัมปชัญญะเป็นผู้แข็งแรงด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ย่อมขึ้นไปได้ตามสบาย เป็นผู้หมดอุปาทาน ละความหวาดกลัวภัยได้แล้ว เป็นผู้หมดอุปาทาน เมื่อสัตว์ทั้งหลายถูกไฟไหม้ อยู่เป็นผู้ดับไฟได้แล้ว ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะกลับจากบิณฑบาตแล้วขึ้นสู่ภูเขาเพ่งฌานอยู่”^{๑๔}

๓.๑.๓.๔ การเลือกเสนาสนะสำหรับผู้ปฏิบัติ ในการบำเพ็ญสมณธรรมนั้นต้องอาศัยสิ่งที่สบายแก่จิตเช่น อาหาร เสนาสนะเป็นต้น พระมหากัสสปเถระก็ได้แสดงอุดมคติที่ภิกษุรู้จักธรรมชาติที่ตนอาศัยปฏิบัติศาสนกิจท่านได้กล่าวไว้ว่า “ภาคพื้นดินแห่งนี้มีต้นกุ่มขึ้นเป็นแถว กึกก้องด้วยเสียงช้างร้องนํ้าร้อนรมย์ นํ้าภูเขาสูง ชูยอดเสียดเมฆคล้ายปราสาท ณเชิงเขานํ้ามีสายน้ำใสสะอาด ดารดาษด้วยหญ้ามีสีเหลือง เหมือนแมลงค่อมทองนํ้าร้อนรมย์ ภูเขาที่ฝนตรมมีต้นไม้ใบหญ้าขึ้นเขียว

^{๑๐} ฐ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๔/๔๐๒.

^{๑๑} ฐ.เถระ.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๔/๔๐๒.

^{๑๒} ฐ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๕๘/๔๐๒.

^{๑๓} ฐ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๖๐/๔๐๒.

^{๑๔} ฐ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๖๔/๔๐๒.

ชะอุมเป็นถิ่นที่ถาษีชอบมาอาศัย ไผเราะด้วยเสียงนกยูงนำรื่นรมย์ เราก็อ่เหมือนคนที่จิตแน่วแน่วทั่วไปที่พิจารณาเห็นได้อย่างแจ่มแจ้ง ถูกต้องจึงไม่ยินดีในดนตรีมืองค์ ๕ แต่มายินดีเสียงน้ำตกเสียงช้างร้องและเสียงนกยูงแทน”^{๑๕}

๓.๑.๓.๕ หลักเกี่ยวกับการงานและการคบคน ภิกษุผู้เว้นจากการประกอบอาชีพ การทำงาน ควรเป็นผู้มีความว่างในการงาน คบหาบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตร เพื่อมุ่งประพฤติปฏิบัติให้เกิดความบริบูรณ์ในการศึกษาอันเป็นกิจของภิกษุ ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ภิกษุไม่พึงทำการงานให้มากนัก พึงเว้นคนผู้มีใช้กัลยาณมิตรเสีย ไม่ควรชวนชววยในลาภผล ท่านผู้ปฏิบัติเช่นนั้น ย่อมจะต้องชวนชววย และติดในรสอาหาร ย่อมละทิ้งประโยชน์อันจะนำความสุขมาให้ พึงเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เสีย เมื่อภิกษุชวนชววยในการงานมาก ก็จะต้องเยียวร่างกายลำบาก ผู้มีร่างกายลำบากนั้นย่อมไม่ได้ประสบความสำเร็จ”^{๑๖}

๓.๑.๓.๖ หลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติตน และความเคารพในเพื่อนพรหมจรรย์ พระมหากัสสปเถระได้วางแนวปฏิบัติสำหรับภิกษุ ผู้ทรงปริยัติว่าไม่ควรยกตนข่มผู้อื่น มีความประพฤติกระต่าง แต่ควรมีความเคารพยำเกรงในเพื่อนผู้ประพฤติธรรมด้วยกัน จึงจะเป็นผู้ควรแก่การยกย่อง ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ภิกษุไม่รู้ตนด้วยเหตุสักว่าการท่องเที่ยวบ้นพุทธรวงจะ ย่อมท่องเที่ยวชวคอย สำคัญตนประเสริฐกว่าผู้อื่น ผู้ใดไม่ประเสริฐเป็นพาล แต่สำคัญตนว่าประเสริฐกว่าเขา เสมอเขา นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมไม่สรรเสริญผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้มีใจกระต่างเลย ในบรรดามานะ ๙ อย่าง ผู้ไม่หวั่นไหวเพราะมานะ ๓ อย่างอย่างใดอย่างหนึ่งคือ ว่าเราเป็นผู้ประเสริฐกว่าเขา ๑ เสมอเขา ๑ เลวกว่าเขา ๑ นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญผู้นั้นแล้ว เป็นผู้มปัญญา มีวาจาจริง ตั้งมั่นดีแล้วในศีลทั้งหลาย และประกอบด้วยความสงบ”^{๑๗} “ภิกษุใดไม่มีความเคารพในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้ห่างเหินจากพระสัทธรรมเหมือนฟ้ากับดินดังนั้น ภิกษุเหล่าใดเข้าไปตั้งหิริและโอตตปปะไว้ชอบทุกเมื่อ มีพรหมจรรย์อันงอกงาม ภิกษุเหล่านั้นมีภพใหม่สิ้นแล้ว ผู้มีใจฟุ้งซ่าน กลับกลอก ถึงจะนุ่งห่มผ้าบังสุกุล ย่อมไม่มดงามด้วยผ้าบังสุกุลนั้น เหมือนกับวานรคลุ้มด้วยหนังราชสีห์ ส่วนผู้มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลับกลอก มีปัญญาเครื่องรักษาตน สำรวมอินทรีย์ ย่อมมดงามเพราะผ้าบังสุกุลดังราชสีห์ในถ้ำ”^{๑๘} จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าท่านพระมหากัสสปเถระท่านเป็นผู้มีหลักการในการยินดีในเสนาสนะอันสัจสงบ เป็นผู้มัก

^{๑๕} พ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๗๔/๔๐๓-๔.

^{๑๖} พ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๗๔/๔๐๓-๔.

^{๑๗} พ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๘๐/๔๐๔.

^{๑๘} พ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๘๔/๔๐๔-๕.

น้อยสนโดษปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้อวัตรปฏิบัติและสารัตถธรรมของพระมหากัสสปเถระนั้นเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้มีความมกน้อยสนโดษไม่ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ

๓.๑.๔ ชีวิตในบ้นปลาย

ในบ้นปลายชีวิตพระมหากัสสปเถระ เมื่อทำหน้าที่เป็นประธานในการทำปฐมสังคายนาแล้ว ได้พักอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ดำรงอายุอยู่ถึง ๑๒๐ ปี เมื่อตรวจดูอายุขัยเห็นว่าอีกเพียงวันเดียวจะถึงกาลแห่งการละสังขาร จึงเรียกประชุมภิกษุผู้เป็นศิษย์และให้โอวาทเป็นครั้งสุดท้ายสั่งสอนให้ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชนมิให้เสียใจกับการจากไปของท่าน แต่จงเร่งบำเพ็ญความเพียรด้วยความ ไม่ประมาทเพื่อให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์สำเร็จอรหัตผล จากนั้นจึงเข้าไปถวายพระพรลาพระเจ้าอชาตศัตรู (ครองราชย์แคว้นมคธต่อจากพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดา) จากนั้นได้นำเหล่าภิกษุสงฆ์ไปยังภูเขากุกกุสสัมปาตบรรพต แสดงอิทธิปาฏิหาริย์และให้โอวาทแก่พุทธบริษัท แล้วอธิษฐานจิตขอให้ภูเขากุกกุสสัมปาต (หมู่เขา ๓ ลูก) มารวมกันเป็นลูกเดียว ซึ่งในภูเขาทั้ง ๓ ลูกนั้นมีภูเขาเวภารบรรพตสถานที่ทำปฐมสังคายนา รวมอยู่ด้วย จากนั้นจะละสังขารสู่นิพพาน ณ ที่นั้นมีเกร็ดประวัติเล่าเพิ่มเติมไว้ว่า พระมหากัสสปเถระยังอธิษฐานขอให้สรีระของท่านยังคงสภาพเดิมไม่สูญสลายจนกระทั่งถึงยุคแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในอนาคต คือ พระศรีอาริยเมตไตร ซึ่งพระองค์เสด็จนำหมู่ภิกษุสงฆ์สาวกมายังภูเขากุกกุสสัมปาตบรรพตยถาสรีระของ พระมหากัสสปเถระวางบนพระหัตถ์ขวาสูงขึ้นประกาศสรรเสริญคุณของพระเถระแล้วเตโชธาตุก็จะเกิดขึ้นเผาสรีระของท่านบนฝ่าพระหัตถ์ของพระศรีอาริยเมตไตรพุทธเจ้าพระองค์นั้น^{๑๔} พระมหากัสสปเถระออกบวชเนื่องจากมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธจริยวัตรของพระบรมศาสดา อุปสมบทโดยการประทานโอวาท ๓ ซึ่งการบวชแบบนี้จะมีเฉพาะบวชให้พระมหากัสสปเถระเท่านั้น ท่านบวชได้เพียง ๘ วันก็บรรลุอรหัต พระมหากัสสปเถระท่านถือธุดงค์วัตรสามข้ออย่างเคร่งครัดคือ ใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ทำเป็นแบบอย่างให้กับพระภิกษุสงฆ์ถึงแม้ท่านจะบรรลุอรหัตแล้วก็ตาม จากการศึกษาประวัติของพระมหากัสสปเถระ ทำให้ทราบว่า การถือธุดงค์วัตรทั้ง ๓ ข้อของท่านอย่างเคร่งครัด ซึ่งทำให้ผู้ที่ถือธุดงค์มีความเป็นผู้สนโดษ ไม่มกมาก อยู่อย่างเรียบง่าย ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็นทั้งภิกษุและคฤหัสถ์ การปฏิบัติเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างของผู้ที่ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีผลมากกว่าการพูด

๓.๒ ปฏิปทาของพระมหากัสสปเถระ

ปฏิปทา หมายถึง แนวทางการดำเนิน ข้อปฏิบัติ แนวทางการปฏิบัติ ความประพฤติในทางธรรม คำนี้มักต่อท้ายคำอื่นๆ เช่น มัชฌิมาปฏิปทา ทุกขนิโรธปฏิปทา เป็นต้น ส่วนคำว่าปฏิปทาในทางโลกมักถูกใช้ในความหมายว่าความประพฤติ และใช้กับความประพฤติที่ดีงาม ไม่ใช้กับความประพฤติที่

^{๑๔} ฐานากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๒๖.

ไม่ดี^{๒๐} พระมหากัสสปเถระนอกจากท่านจะมีความโดดเด่นโดยมีปฏิภาณในการปฏิบัติถูกต้องแล้ว บทบาทด้านอื่นๆ ท่านก็มีความโดดเด่นเป็นตัวอย่างที่ดีแก่พระสงฆ์รุ่นหลัง ซึ่งผู้วิจัยจะได้ประมวลปฏิภาณของพระมหากัสสปเถระมานำเสนอต่อไป

๓.๒.๑ ปฏิภาณในการปฏิบัติถูกต้องของพระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระท่านมีปฏิภาณอย่างแน่วแน่ในการปฏิบัติถูกต้อง ซึ่งถูกต้องที่ท่านปฏิบัตินั้นมี ๓ ข้อคือใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรและการอยู่ป่าเป็นวัตร จากการทำท่านปฏิบัติถูกต้องอย่างเคร่งครัดนี้เอง ท่านจึงได้รับตำแหน่งเอตทัคคะคือผู้ประเสริฐกว่าผู้อื่นในทางใดทางหนึ่ง สำหรับพระมหากัสสปเถระนั้นท่านประเสริฐกว่าผู้อื่นด้านการปฏิบัติถูกต้อง สำหรับตำแหน่งเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนานั้นมีรายละเอียดดังนี้คือ ๑) ความหมายของ “เอตทัคคะ” หมายถึง ผู้ประเสริฐสุดในทางใดทางหนึ่ง เอตทัคคะเป็นตำแหน่งทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแต่งตั้งให้พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสิกา ผู้มีความรู้ความสามารถเป็นเลิศเด่นกว่าท่านอื่นๆ ในด้านนั้นๆ และแต่ละตำแหน่งจะมีเพียงรูปเดียวหรือท่านเดียวเท่านั้น^{๒๑} ๒) หลักเกณฑ์และเหตุผล ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพุทธบริษัททั้ง ๔ ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้หลักเกณฑ์และเหตุผล ๔ ประการ คือ

(๑) โดยเหตุเกิดเรื่อง (อตถุปปตติโต) คือ ได้รับการยกย่องตามเรื่องที่เกิดขึ้น (อตถุปปตติโต) ได้แสดงความสามารถให้ปรากฏโดยสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (๒) โดยการมาก่อน (อาคมโนโต) คือ ได้รับการยกย่องตามที่ได้สะสมบุญมาในอดีตชาติได้สร้างบุญสะสมในด้านนั้นมาตั้งแต่อดีตชาติ พร้อมทั้งตั้งใจปรารถนาเพื่อบรรลุตำแหน่งเอตทัคคะนั้นด้วย (๓) โดยเป็นผู้ชำระชำนัญ (จิณณวลีโต) คือ ได้รับการยกย่องตามความเชี่ยวชาญ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเป็นพิเศษ (๔) โดยเป็นผู้ยิ่งใหญ่คุณ(คุณาติเรกโต) คือ ได้รับการยกย่องตามความสามารถเหนือผู้อื่น มีความสามารถในเรื่องที่ทำให้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ เหนือกว่าผู้อื่นที่มีความสามารถอย่างเดียวกัน^{๒๒} ผู้วิจัยเห็นว่า การประทานตำแหน่งอัครสาวกหรือพระมหาสาวกในเอตทัคคะต่างๆ พระพุทธองค์ทรงยึดหลัก ๒ ประการดังนี้ ๑) การตั้งความปรารถนาของพระสาวก คือ พระพุทธองค์ทรงประทานเอตทัคคะให้กับพระสาวกนั้น มิได้ประทานตามพระทัยของพระองค์ หากแต่ทรงประทานเพราะความปรารถนาของพระสาวกแต่ละท่านที่เคยสร้างบารมีและตั้งความปรารถนาไว้ในอดีต ๒) กาลเวลาในการบำเพ็ญบารมี ดังกล่าวก็มาประจวบเหมาะให้สำเร็จในพระศาสนาของพระองค์ฉะนั้นไม่ว่าพระสาวกรูปไหนจะบวชก่อนบวชหลัง พรรษามากน้อยจึง

^{๒๐} พระธรรมกิตติวงศ์, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, (กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๓๘.

^{๒๑} พระครูถิลาภรณ์สิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่). เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, คำนำ.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ไม่ใช่เกณฑ์ที่พระองค์ทรงยึดเป็นบรรทัดฐานในการแต่งตั้งอัครสาวก หากแต่ทรงยึดหลักความปรารถนาที่ตั้งไว้ ซึ่งความปรารถนาก็เป็นหนึ่งในอธิษฐานบารมี เพราะการอธิษฐาน หมายถึง การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งจิตปรารถนา^{๒๒} แม้การบรรลุความเป็นพระพุทธรูปเจ้าของพุทธองค์ก็ด้วยการตั้งจิตปรารถนา ดังเช่นการที่พระองค์ตรัสประทานมอค่าแห่งอัครสาวกแก่พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ แทนที่จะประทานแก่เหล่าพระปัญจวัคคีย์ ที่บวชก่อนบรรลุพระอรหัตผลก่อน โดยเหตุที่ทรงให้ด้วยเห็นว่า แต่ละท่านนั้นตั้งจิตปรารถนาไว้ต่างกัน พระปัญจวัคคีย์ปรารถนาที่จะบรรลุธรรมและตรัสรู้ก่อนใคร ดังที่พระองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราหาเลือกหน้าให้ตำแหน่งแก่พวกภิกษุไม่ แต่เราให้ตำแหน่งที่ตน ๆ ปรารถนาแล้ว ๆ นั้นแล แก่ภิกษุเหล่านั้น^{๒๓} จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวจึงทำให้มีตำแหน่งเอตทัคคะที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับคุณสมบัติส่วนตน และคุณสมบัติที่เอื้อต่อส่วนรวมที่พระสาวกแต่ละท่านที่มีแตกต่างกันออกไปนั่นเอง

๓.๒.๑.๑ ปฏิบัติในการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรของพระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระท่านสมาทานธุดงค์คือการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ท่านไม่รับคหบดีจีวรหรือจีวรที่มีผู้นำมาถวาย ท่านยินดี พอใจในการแสวงหาผ้าบังสุกุลคือผ้าที่เขาทิ้งแล้วมาทำเป็นจีวร เพื่อความเข้าใจกระจ่างยิ่งขึ้นผู้วิจัยจะได้อธิบายความหมายของผ้าบังสุกุลดังนี้ ผ้าบังสุกุลมี ๒ ชนิดใหญ่ๆ คือ ผ้าบังสุกุลที่ไม่มีเจ้าของและผ้าบังสุกุลที่ประชาชนถูกทิ้งไว้ ๑) ผ้าบังสุกุลที่ไม่มีเจ้าของ ได้แก่ ผ้าที่เก็บจากป่าช้า จากกองหยากเยื่อ จากท้องถนนหรือข้างทาง นำมาตัด ย้อมเย็บเข้าด้วยกันจนสำเร็จสมบูรณ์แล้วใช้สอย ๒) ผ้าบังสุกุลที่ประชาชนทิ้งไว้ ได้แก่ เศษผ้าขาด ถูกวัวควายกัดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ถูกหนูแทะ หรือถูกไฟไหม้ และเขาโยนทิ้งไป ผ้าห่อซากศพและผ้าของฤๅษีที่เขาโยนทิ้งไว้^{๒๔} เมื่อภิกษุได้สมาทานธุดงค์แล้ว นำเอาผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งในบรรดาผ้า ๒๓ ชนิด เหล่านี้คือผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า ผ้าที่ตกอยู่ในตลาด ผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามถนน ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ กองขยะมูลฝอย ผ้าเช็ดครรภ์ ผ้าที่เขาใช้อาบ น้ำมนต์ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ที่ท่า ผ้าที่คนเขาไปป่าช้าแล้วกลับมาทิ้งไว้ ผ้าที่ถูกไฟไหม้ ผ้าที่โคขย้า ผ้าที่ปลวกกัด ผ้าที่หนูกัด ผ้าที่ขาดกลาง ผ้าที่ขาดชาย ผ้าที่เขาเอามาทำธง ผ้าที่เขาวงล้อมจอมปลวก ผ้าของสมณะ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ ท่อภิเษก ผ้าที่เกิดด้วยฤทธิ์ ผ้าที่ตกอยู่ในทาง ผ้าที่ลมพัดไป ผ้าที่เทวดาถวาย และผ้าที่คลื่นซัดขึ้นบก^{๒๕} นำผ้าที่ได้มาฉีกเอาส่วนที่เสียทิ้ง ส่วนที่ดีนำไปความสะอาด ทำเป็นจีวรแล้วนำมาใช้ นอกจากนี้ผ้าใดที่หายกเขาถวายแก่สงฆ์ด้วย คำว่า สัมสสุ เทม หรือผ้าที่ภิกษุทั้งหลายเที่ยวขอได้มา หรือผ้าที่เกิดขึ้นประจำเสนาสนะ ผ้าเหล่านี้จัดเป็นผ้าบังสุกุลไม่ได้ “เพราะผ้าบังสุกุลที่ภูคนั้น

^{๒๓} ฐ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๘/๑๒๙-๑๓๐.

^{๒๔} พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๘.

ต้องเป็นผ้าที่ถูกทิ้ง หรือวางทอดไว้ที่ใดที่หนึ่งโดยไม่ต้องประเคนและไม่กล่าวถวายแก่สงฆ์”^{๒๕} ซึ่งสามารถกระทำได้โดย “ทายกต้องนำผ้าบังสุกุลมาทอดวางไว้ ณ ที่ใกล้เท้าของภิกษุ แล้วภิกษุนั้นก็เอาไปถวายโดยทอดวางไว้ ณ ที่ใกล้เท้าของภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลเหมือนอย่างเดียวกัน ผ่านนั้นจัดเป็นผ้าบริสุทธ์สองฝ่าย”^{๒๖} คือเป็นผ้าที่ผู้ให้มิได้กล่าวคำถวายแก่สงฆ์และผู้รับไม่ได้ขอและไม่ได้รับประเคนจึงเป็นผ้าที่บริสุทธ์ทั้งสองฝ่าย

จากการศึกษาพบว่าตลอดชีวิตพระมหากัสสปเถระท่านสมาทานธุดงค์คือการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรตลอดชีวิตของท่าน ท่านไม่ยินดีรับคบหาดีจีวรเลย ท่านพระพุดิตนเป็นผู้มักน้อยสันโดษซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระสงฆ์รุ่นหลังเป็นอย่างยิ่ง

๓.๒.๑.๒ ปฏิปทาในการถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรของพระมหากัสสปเถระ

การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกรณียกิจ คือกิจที่พระภิกษุสามเณรพึงกระทำ เป็นกิจวัตรประจำวัน ความสำคัญข้อนี้จะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์บอกนิสสัย คือ ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิตในวันอุปัชฌาย ซึ่งมียู่ ๔ อย่างได้แก่ เทียวบิณฑบาต ๑ นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ๑ อยู่โคนไม้ ๑ ฉนียดองด้วยน้ำ มูตรเน่า ๑ โดยเฉพาะนิสสัยข้อที่ ๑ คือการเที่ยวบิณฑบาต ดังปรากฏความในคำบอกนิสสัยของพระอุปัชฌาย์ตอนหนึ่งว่า บรรพชาอาศัย โภชนะคือข้าวที่พึงได้ด้วยกำลังปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในโภชนะคือข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้งนั้น จนตลอดชีวิต อติเรกลภ คือ สังฆภต อุตเทสภต นิมนตภต สลากภต ปักชิกภต อุโปสถิกภต ปาฏิปติกภต..^{๒๗} จุดประสงค์ของการบอกนิสสัย ก็เพื่อต้องการให้ผู้ที่ยบวชเข้ามาใหม่ได้รู้สิ่งที่สำคัญ สิ่งที่เป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตของพระภิกษุสามเณร ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุต่างก็ต้องออกบิณฑบาตเลี้ยงชีพเป็นกิจวัตร ดังที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นพระภิกษุกลุ่มแรกในพระพุทธศาสนา ดำรงชีพด้วยการบิณฑบาต ได้อาหารมาก็แบ่งปันกันตามสมควรดังความว่า “พระผู้มีพระภาคได้เสวยพระกระยาหารที่ท่านทั้งสามนำมาถวายแล้ว ก็ทรงให้โอวาทสั่งสอนภิกษุทั้งหลายที่เหลือ ด้วยธรรมิกถา ภิกษุ ๓ รูปเที่ยวบิณฑบาตแล้วนำสิ่งใดมา ทั้ง ๖ รูปก็ยังอดตภาพให้เป็นไปด้วยสิ่งนั้น”^{๒๘}

พระมหากัสสปเถระ ท่านมีปกติสมาทานธุดงค์ ๓ ประการอย่างเคร่งครัด คือ ถือการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และถือการอยู่ป่าเป็นวัตร จึงได้รับการยกย่อง

^{๒๕} พระราชญาณวิสสุ และคณะ, คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งทิวาการพิมพ์ ๒๕๔๙), หน้า ๔๓.

^{๒๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๙๐-๙๒.

^{๒๗} วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๒๘/๑๙๗.

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๙/๒๖.

จากพระบรมศาสดาว่า เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้ทรงธุดงค์ แม้ท่านถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่ก็ยังออกมาบิณฑบาตตามหมู่บ้าน โดยไม่เลือกรับอาหารบิณฑบาตว่าเป็นบ้านของใครหรือคนจน แม้ว่าท่านจะมีอายุมากแล้วก็ตาม ท่านก็ยังปฏิบัติข้อบิณฑบาตเป็นวัตรนี้มีได้

ขาด ดังปรากฏความว่าท่าน พระมหากัสสปะอยู่ที่ถ้ำ ปิปปลิกุหา อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้นนั้นท่านพระมหากัสสปะหายจากอาพาธนั้นแล้วมีความคิดดังนี้ว่า “เออละ เราควรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์”^{๒๙} สมัยนั้นแล เทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์ ถึงความชวนชวายเป็นให้ท่านพระมหากัสสปะได้บิณฑบาต ท่านพระมหากัสสปะห้ามเทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์นั้นแล้วในเวลาเช้าครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ตามทางที่อยู่ของคนจนที่อยู่ของคนกำพร้าและที่อยู่ของช่างหูก^{๓๐} พระภิกษุทั้งหลายที่ปฏิบัติธุดงค์ได้แก่ ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรเป็นต้นย่อมเป็นที่เคารพนับถือของผู้แสวงบุญ ต้องการทำบุญกับพระภิกษุที่ปฏิบัติธุดงค์เหล่านี้ แม้แต่เทวดาทั้งหลายก็ไม่เว้น ดังมีปรากฏในพระไตรปิฎกอันว่าด้วย ท้าวสักกะจอมเทพ ที่พยายามชวนชวายเป็นให้ท่านพระมหากัสสปะนั่งเข้าสมาธิโดยบัลลังก์เดียวอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ณ ถ้ำปิปปลิกุหา ครั้นล่วงเวลา ๗ วัน ท่านพระมหากัสสปะออกจากสมาธินั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่าทางที่ดี เราควรเข้าไปบิณฑบาต ยังกรุงราชคฤห์” สมัยนั้น เทวดาประมาณ ๕๐ องค์ชวนชวายเป็นให้ท่านพระมหากัสสปะได้รับบิณฑบาตท่านพระมหากัสสปะจึงห้ามเทวดาเหล่านั้น ในเวลาเช้า ครองอันตรวาสกถือบาตรและ จีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุง ราชคฤห์ขณะนั้น ท้าวสักกะจอมเทพมีพระประสงค์จะถวายบิณฑบาตแก่ท่านพระมหากัสสปะจึงทรงแปลงพระวรกายเป็นนายช่างหูก ท้าวเธอ ได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระมหากัสสปะกำลังเดินมาแต่ไกล จึงเสด็จออกจากเรือนต้อนรับ ทรงรับบาตรจากมือเสด็จเข้าเรือน ทรงคดข้าวสุกจากหม้อใส่บาตรถวายท่านพระมหากัสสปะ บิณฑบาตนั้นได้ มีแกงและกับข้าวหลายอย่างท่านพระมหากัสสปะ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ ท่านผู้นี้เป็นใครหนอ จึงมีฤทธาานุภาพถึงปานนี้ คงเป็นท้าวสักกะจอมเทพแน่ ” จึงได้กล่าวกับท้าวเธอดังนี้ว่า “ ท้าวโกสีย์ ทำไมพระองค์จึงทรงทำ อย่างนี้ ต่อไปอย่าได้ทำเช่นนี้อีก ” ท้าวสักกะจอมเทพตรัสตอบว่า “ขอรับท่านกัสสปะ พวกเราทั้งหลายก็ต้องการบุญ จึงควรทำบุญเหมือนกัน ” ต่อจากนั้นท้าวสักกะจอมเทพทรงอภิวาทท่านพระมหากัสสปะ ประทับชมนแล้วเหาะขึ้นไปในอากาศ ทรงเปล่งอุทานกลางอากาศ ๓ ครั้งว่า “โอ เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่านพระมหากัสสปะแล้ว” พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่ง

^{๒๙} พระครูกลียาณสิทธิวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลฺยาณธมฺโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕.

^{๓๐} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕ /๖/๑๗๘-๑๗๙.

อุทานนี้ ในเวลานั้นว่า เทวดาทั้งหลายย่อมเคารพภักษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ผู้เลี้ยงตน ไม่เลี้ยงคนอื่นผู้คงที่ ผู้สงบ มีสติทุกเมื่อ^{๓๑}

๓.๒.๑.๓ ปฏิปทาในการอยู่ป่าเป็นวัตรของพระมหากัสสปเถระ

การปฏิบัติธุดงค์มีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดกิเลส เป็นการปฏิบัติสันโดษและความมักน้อยอันนำไปสู่การเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา อันนำมาซึ่งความสุขและประโยชน์แก่ชนจำนวนมากในการที่จะได้ตัวอย่างที่ดีงามและปฏิบัติตาม ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การปฏิบัติธุดงค์นั้น “. . .ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย... เธอจงนุ่งห่มผ้าป่านบั้งสกุลที่ใช้แล้ว จงเที่ยวบิณฑบาต และจงอยู่ในป่าเถิด”^{๓๒} ความสำคัญของอารยญิกธุดงค์หรือการอยู่ป่า ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการอยู่ป่า เป็นการมุ่งเน้นไปที่การบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อบรรลุธรรมผลนิพพานในที่สุด มิได้มุ่งเน้นไปที่ประเด็นอย่างอื่น หากแต่อาศัยป่าเพื่อความวิเวกในการปฏิบัติธรรมนั่นเอง พระพุทธเจ้ายังตรัสเตือนสติและให้กำลังใจแก่ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ขณะบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าว่าภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรไม่ควรประมาทควรระลึกรู้ถึงภัยที่อาจเกิดขึ้นกับตน ๕ ประการ คือภัยจากสัตว์เลื้อยคลาน ภัยจากโรคและความประมาทในอิริยาบถต่างๆของตน ภัยจากสัตว์ดุร้ายทั้งหลาย เช่น เสือ หมี เป็นต้น ภัยจากมนุษย์ผู้มีใจคอดุร้าย และภัยจากพวกอมนุษย์เบียดเบียน ภัยเหล่านี้อาจทำร้ายชีวิตให้ถึงความตายได้ทุกเมื่อ จนภิกษุไม่สามารถบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ^{๓๓} เมื่อภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร จะต้องออกจากเสนาสนะบ้านไปรุ่งอรุณในป่า ภิกษุผู้ปฏิบัติอารยญิกธุดงค์ ข้อนี้ ควรทำความเข้าใจ ความหมาย ของ คำว่า “บ้าน” “อุปัจารบ้าน” และ “ป่า” ตามอรรถาธิบาย ในพระวินัยปิฎก ดังต่อไปนี้ คำว่า “บ้าน” หมายถึง ที่อยู่อาศัยอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีบ้าน มีกระท่อมหลังเดียว หรือหลายหลังล้อมรั้วหรือไม่ล้อม มีคนอยู่หรือไม่มีคนอยู่ก็ตาม รวมถึงสิ่งก่อสร้างสำหรับเป็นที่โคจรพักอาศัยหรือ บริเวณที่มีเกรียนจอดพักเกิด ๔ เดือน คำว่า “อุปัจารบ้าน” หมายถึง บริเวณที่นับตั้งแต่เสาเขื่อนต้นในออกไปชั่วก่อนดินตกที่ผู้ชายมีกำลังปานกลางขว้างไป คำว่า “ป่า” หมายถึง สถานที่ที่ถัดจากบ้านและอุปัจารบ้าน เรียกว่า ป่า^{๓๔} ในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ให้ความหมายของ คำว่า “ป่า” ว่า สถานที่ที่ไกลจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ชั่วคันธนูหรือ ๒๕ เส้น หรือประมาณ ๑ กิโลเมตร^{๓๕} ธุดงค์ในข้อนี้ ถือความหมายของตามพระสูตรต้นตปิฎกและการที่จะพิจารณาว่า บริเวณไหนคือเขตป่า หรือเขตวัดนั้น ให้พิจารณาจากป่าซึ่งเป็น

^{๓๑} ฐ.อุ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๒๒๒-๒๒๓.

^{๓๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๕/๒๔๑ – ๒๔๓.

^{๓๓} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๗/๑๓๘-๑๔๐.

^{๓๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๒๔๕.

^{๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๗/๑๓.

สถานที่ที่ไกลจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ชั่วโมงหรือ ๑ กิโลเมตร แต่ถ้ามีภูเขาหรือแม่น้ำขวางกั้น มีวัดอยู่ฝั่งตรงกันข้ามให้วัดตามระยะทางเดินปกติ ถ้าภิกษุออกอุบายสร้างภูเขาแม่น้ำปิดทางเดินนั้น เพื่อให้เกิดทางเดินอ้อมจะได้วัดระยะทางให้ครบตามที่กำหนดไว้ ๕๐๐ ชั่วโมง ภิกษุรูปนี้ได้ชื่อว่า ฤตงค์โจร^{๓๖} และในการที่จะอนุญาตให้ภิกษุเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านได้นั้น ก็ต่อเมื่ออุปัชฌาย์หรืออาจารย์อาพาธ จะต้องนำไปรักษาในหมู่บ้าน แต่ควรออกมารับอรุณในป่า ถ้าอาพาธหนักไม่ควรถือรักษาฤตงค์ข้อนี้พระมหากัสสปเถระท่านได้ถือฤตงค์ข้อนี้คือการอยู่ป่าเป็นวัตรตลอดชีวิตของท่านไม่ปรากฏว่าท่านยินดีการอยู่ในหมู่บ้าน ท่านยินดีการอยู่ป่า เพราะท่านเป็นผู้มีกนน้อยสันโดษประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติในการอยู่ป่าเป็นวัตรของท่านพระมหากัสสปเถระนั้นน่าเลื่อมใสอย่างยิ่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพระมหากัสสปเถระว่า เธอเล็งเห็นประโยชน์อะไรจึงอยู่ป่าเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เทียบินทบาตเป็นวัตร เป็นผู้มกน้อยเป็นวัตร เป็นผู้สันโดษเป็นวัตร เป็นผู้สงัดจากหมู่เป็นวัตร เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่เป็นวัตร เป็นผู้ปรารธนาความเพียรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการปรารธนาความเพียร ดังนี้ พระมหากัสสปะ กราบทูล ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ จึงอยู่ป่าเป็นวัตรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรสืบกาลนาน ฯลฯ เทียบินทบาตเป็นวัตรทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... มีความปรารถนาน้อย ... เป็นผู้สันโดษ ... เป็นผู้สงัดจากหมู่ เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ เป็นผู้ปรารธนาความเพียร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความปรารธนาความเพียร เล็งเห็นการอยู่เป็นสุขในทิฐธรรม และอนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลังว่า ทำไฉน ประชุมชนในภายหลังถึงทิฐฐานาคติว่า ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า ที่ได้มีมาแล้ว ท่านเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความอยู่ป่าเป็นวัตรสืบกาลนาน ฯลฯ”^{๓๗} พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส ว่า “ดีละ ดีละ กัสสป ได้ยินว่า เธอปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดูกรกัสสป เพราะเหตุนี้แล เธอจงทรงผ้าป่าบังสุกุลอันไม่น่าห่วงห่ม จงเทียบินทบาตและจงอยู่ในป่าเถิด ฉะนี้ ฯ”^{๓๘} ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้ทรงฤตงค์และสรรเสริญคุณแห่งฤตงค์

^{๓๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๑๑.

^{๓๗} ส.นิ (ไทย) ๑๖/๔๘๐-๔๘๑/๒๒๕-๒๒๖.

^{๓๘} ส.นิ (ไทย) ๑๖/๔๘๒/๒๒๖.

ในพระสูตรต้นตปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโดยเปรียบเทียบกับต้นไม้^{๓๙} ในอรัญญสูตร พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญการที่บุคคลบรรลุมรรคผลได้เร็วคือการอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นการอยู่ในเสนาสนะอันสงัด ในพีชสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่าศีลอาศัยการเจริญมรรคเหมือนพีชอาศัยแผ่นดิน ฉะนั้น^{๔๐} ทั้งยังได้แสดงอานิสงส์ในการทำบุญอันเกิดผลตลอดกาลคือการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ให้เป็นอารามที่รื่นรมย์^{๔๑} ภิกษุอยู่ป่าเป็นวัตรก็จัดเป็นธุดงค์วัตรอย่างหนึ่ง^{๔๒} อีกอย่างหนึ่ง ทรงมีแนวคิดเชิงอนุรักษ์ห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้แต่ทรงให้ทำลายป่าคือกิเลสเนื่องจากพระสงฆ์เป็นบุคคลที่ต้องเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม ดังนั้น การอยู่ป่าจึงเป็นเรื่องที่ขาดจากกันไม่ได้สำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นท่ามกลางป่า กล่าวคือ การประสูติ ตรัสรู้ และการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าทรงเกิดขึ้นในป่าทั้งสิ้น เริ่มจากทรงประสูติที่สวนลุมพินี^{๔๓} ตรัสรู้ใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์^{๔๔} ประสูติที่ต้นสาละที่สาละวันนันทอุทยานเมืองกุสินารา เป็นเหตุให้การอยู่ของเหล่าภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยการอยู่ป่าแทบทั้งสิ้น อีกอย่างหนึ่ง วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาก็เป็นส่วนป่าของพระเจ้าพิมพิสาร สมดังทรงปรารภไว้ว่า อุทยานเวฬุวันของเราไม่ไกล และไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก การคมนาคมสะดวกสำหรับผู้ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในเวลากลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัด เสียงไม่อีกทัก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำความลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น เราพึงถวายอุทยานเวฬุวันแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข” จากนั้นทรงจับพระสุวรรณภิงคารหลังน้ำน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคด้วยพระราชดำรัสว่า “ขอถวายอุทยานเวฬุวันแด่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า”^{๔๕} เพื่อแสดงหลักฐานการอยู่ป่าในสมัยพุทธกาล ผู้วิจัยจึงนำเรื่องราวที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ มาแสดงเพื่อเชื่อมโยงการอยู่ป่ากับการดำรงชีพของเหล่าภิกษุในพระพุทธศาสนาดังนี้ (๑) การอยู่ป่าที่ปรากฏในอรัญญิกวัตร พระพุทธเจ้าทรงให้ภิกษุผู้อยู่ป่า ต้องเรียนรู้กฎเกณฑ์ในการดำรงชีพ เพื่อความสะดวกสบายแก่ตนเอง และเพื่อป้องกันอันตรายจากโจรผู้ร้ายเป็นต้น ซึ่งเมื่อต้องการทดสอบว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นภิกษุจริงหรือเป็นกลุ่มมิฉาชีพที่อาศัยป่าปกปิดตนเองในการกระทำความทุจริตกรรมต่าง ๆ โดยทรงสอนให้ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ สวมถุงบาตรคล้องบา พาดจีวรบนไหล่ สวมรองเท้า เก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่างแล้วลงจากเสนาสนะกำหนดว่า จะเข้าบ้านเวลานี้ ถอดรองเท้าเคาะอย่างระมัดระวัง ใส่ถุง

^{๓๙}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๗/๓๔๐.

^{๔๐}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

^{๔๑}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๔๒}พระพุทธโฆสะเถร, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๙ - ๑๑๐.

^{๔๓}ฐ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๘๓/๓๑๕.

^{๔๔}ฐ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๓/๕๗๐.

^{๔๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๗/๓๓๓.

คล้องป่า นุ่งปกปิดมณฑล ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ กลัดลูกดุม ล้างบาตรแล้วไม่ต้องรีบร้อนถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อยพึงปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวมด้วยดีไปในละแวกบ้านไม่พึงเดินกระโห่ลงไปในละแวกบ้านเมื่อเข้าบ้านแล้ว ควรกำหนดว่า เราจะเข้าทางนี้ออกทางนี้ ไม่ควรรีบร้อนเข้าไป ไม่ควรรีบร้อนออกไป ไม่ควรยืนไถลนัย ไม่ควรยืนไถลนัย ไม่ควรยืนนานนัย ไม่ควรกลับเร็ววันนัย ควรยืนสังเกตว่า ทายกทายิกาประสงค์จะถวายอาหารหรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าพวกเขาหยุดทำงานลูกจากที่นั่ง จับทัพพีภาชนะ หรือตั้งภาชนะไว้ ควรยืนกำหนดอาการที่จะถวายหรือไม่ถาวยนั้น เมื่อพวกเขาถวายอาหาร ควรใช้มือข้างซ้ายแหวกผ้าสังฆาฏิแล้วน้อมบาตรเข้าไปด้วยมือข้างขวา ใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับอาหาร ไม่ควรมองหน้าผู้ถวายอาหาร เมื่อเขาถวายแล้ว ควรใช้ผ้าสังฆาฏิคลุมบาตรแล้ว ไม่ต้องรีบร้อน กลับอย่างสำรวมภิกษุสมควรปกปิดกายให้มิดชิดเข้าไปในละแวกบ้าน ไม่ควรเดินกระโห่เข้าเข้าไปเมื่อออกจากหมู่บ้านแล้ว ให้สวมถุงบาตรคล้องป่า พับจีวรวางไว้บนศีรษะสวมรองเท้าเดินไปข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้อยู่ป่าจะนำไปปฏิบัติให้ดี ไม่ให้บกพร่อง คือ การตักน้ำดื่ม ตักน้ำใช้ติดไฟ เตรียมไม้สัไฟ เตรียมไม้เท้า การเรียนรู้เรื่องนักษัตริย์ทุกประเภทหรือเรียนบางส่วน เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในทิศ^{๔๖} (๒) **เหตุผลของการอยู่ป่า** การอยู่ป่าถือเป็นแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตของภิกษุผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา โดยพระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลของการอยู่ป่าไว้ว่า การอยู่ป่าทำให้สติที่ยังไม่ปรากฏได้ปรากฏชัด จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นได้ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปได้สิ้นไป และทำให้บรรลุนิพพานเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ทำให้พระองค์สรรเสริญการอยู่ป่าโดยยกย่องให้พระมหากัสสปเถระเป็นผู้เลิศในบรรดาภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร (๓) **คุณธรรมของการอยู่ป่า** เมื่อการอยู่ป่ามีอานิสงส์พิเศษดังกล่าว ทำให้ภิกษุผู้อยู่ป่าจะต้องทำคุณสมบัติให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนการอยู่ป่าให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งมีคุณธรรมดังต่อไปนี้ คือ ๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ควรเข้าใจลำดับแห่งอาสนะว่า จักไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เป็นเถระ และจักไม่กั้นอาสนะภิกษุผู้เป็นนวกะ ๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ควรรู้จักสมาจาริกรรรม ๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเข้าบ้านเข้าเกินไปและไม่ควรกลับมาสายเกินไป ๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย ๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้ค่นองกายค่นองวาจา ๗) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้มีปากกล้าไม่ควรเป็นผู้มีวาจาจัดจ้าน ๘) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ว่าง่ายเป็นกัลยาณมิตร ๙) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริย์

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๓/๑๙๕ - ๒๐๕.

ทั้งหลาย ๑๐) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ๑๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง ๑๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ปรารภความเพียร ๑๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีสติตั้งมั่น ๑๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น ๑๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีปัญญา ๑๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอธิธรรมและในอภินิหาร ๑๗) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในสันตวิโมกข์ ๑๘) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอุตตรนิมิตตธรรม^{๔๗}

การอยู่ป่าเป็นวัตรของพระมหากัสสปเถระนั้นเป็นการดำเนินตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าวางไว้ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางป่า ธรรมชาติอันรื่นรมย์ แม้ที่มาของคำว่าวัดในพระพุทธศาสนาก็เพราะว่า มีความร่มรื่น กล่าวคือเรียกกันว่าเป็นอาราม ยังรวมไปถึง สถานที่ที่เหมาะสมกับการบำเพ็ญภาวนาด้วย^{๔๘} แม้การปฏิบัติธรรมตามหลักฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็กล่าวความหมายและประโยชน์ไว้อย่างน่าสนใจดังนี้^{๔๙} หมายถึง ความยินดี ความพอใจ อุทยาน สวน จากความหมายดังกล่าวทำให้มีมุมมองไปถึงการให้ความหมายที่ รื่นรมย์เป็นที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ^{๕๐}

แนวทางปฏิบัติในการอยู่ป่าของพระภิกษุ(นิสสัย ๔)นั้น พระพุทธเจ้าทรงให้แนวทางให้แนวปฏิบัติได้ชัดเจนว่าจะปฏิบัติอย่างไรกับป่า กล่าวคือ ทรงวางหลักการในการดำรงชีวิตเพื่อความขัดเกลา ที่เรียกว่า นิสสัย ๔ ข้อ ดังนี้ ๑) **เทียวบิณฑบาต** คือ ให้ภิกษุเลี้ยงชีพด้วยการบิณฑบาต โดยอาศัยชาวบ้านเป็นอยู่โดยปัจจัยที่ได้จากการบิณฑบาตนั้นถือว่าเป็นปัจจัยที่บริสุทธิ์ นิสสัย ๔ คือ เครื่องอาศัยของบรรพชิต หรือ สิ่งที่บรรพชิตพึงปฏิบัติ เพื่อการยังชีพ ประกอบด้วย ๒) **นุ่งห่มผ้าบังสุกุล** คือ การนุ่งห่มผ้าที่หาเจ้าของมิได้ เช่น ผ้าตามกองขยะที่ชาวบ้านทิ้ง หรือ ผ้าห่อศพ ภิกษุในสมัยพุทธกาลจะเก็บมาย้อมเย็บเป็น จีวร สบง ไวนุ่งห่ม ๓) **อยู่โคนไม้** เนื่องจาก ในสมัยพุทธกาล ผู้ที่บวชเป็นบรรพชิต เมื่อถึงบ้านเรือนมาออกบวชก็มักจะอาศัยอยู่ในป่า แม้แต่พระพุทธองค์ก็มีได้ยกเว้นต่อมาภายหลังจึงมีผู้ศรัทธาสร้างกุฏิถวาย ๔) **ฉันยาตองด้วยน้ำมูตรเน่า** คือ การฉันยารักษาโรคด้วยยาตองน้ำมูตร(ปัสสาวะ) เน่า ปัจจุบันการแพทย์เจริญขึ้น จึงไม่ค่อยนิยมปฏิบัติ และอนุโลมให้ฉันยา

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๙๕ – ๒๐๐.

^{๔๘} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๐๓.

^{๔๙} พระอุตรคณาธิการ, จำลอง สารพัดนึก รวบรวมเรียบเรียง, พจนานุกรม บาลี – ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๘๗.

^{๕๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๔.

อื่นแทนได้^{๕๑} การอาศัยป่า โคนต้นไม้ในธุดงค์วัตร กล่าวคือ วัตรปฏิบัติดังงามอย่างหนึ่งของภิกษุ ๑๓ ประการ เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติ เป็นอุบายวิธีกำจัดขัดเกลากิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษยิ่งขึ้น^{๕๒} ซึ่ง มีอยู่ ๒ ข้อ ที่ระบุว่า อาศัยป่า โคนต้นไม้ปฏิบัติธุดงค์ คือ ๑) **อารยญิกังคะ** ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือจะอยู่อาศัยเฉพาะใน ป่าเท่านั้น จะไม่อยู่ในหมู่บ้านเลย เพื่อไม่ให้ความพลุกพล่านวุ่นวายของเมืองรบกวนการปฏิบัติ หรือ เพื่อป้องกันการพอกพูนของกิเลส ๒) **รุกขมุลิกังคะ** ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือจะพักอาศัยอยู่ใต้ ต้นไม้เท่านั้น งดเว้นจากการอยู่ในที่มีหลังคาที่สร้างขึ้นมานามงบัง ข้อวัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็น วัตร การที่ภิกษุเข้าไปอยู่ในป่า พระพุทธองค์ทรงแสดงวนปตถสูตร^{๕๓} ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับผู้อาศัย ป่าเป็นที่บำเพ็ญธรรมพิจารณาว่า ดังนี้ ถ้าอยู่แล้ว สติไม่ตั้งมั่น จิตไม่เป็นสมาธิ อาสวะไม่สิ้น ไม่ บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากกิเลสอันยอติเยียมทั้งปวงจย ๔ ก็หาได้ยาก ก็ควรหลีกไปจากป่านั้น ไม่ ควรอยู่ในเวลากลางวันหรือเวลากลางคืน ถ้าอยู่แล้ว สติไม่ตั้งมั่นเป็นต้น แต่ปจจัย ๔ หาได้ไม่ยาก ก็ ควรพิจารณาว่าตนไม่ได้บวชเพราะเหตุแห่งปจจัย ๔ พิจารณาแล้วก็ควรหลีกไปจากป่านั้น ไม่ควรอยู่ ถ้าอยู่แล้ว สติตั้งมั่นเป็นต้น แต่ปจจัย ๔ ก็หาได้ยาก ก็ควรพิจารณาว่าตนไม่ได้บวชเพราะเหตุแห่ง ปจจัย ๔ พิจารณาแล้วก็ควรอยู่ในป่านั้น ไม่ควรหลีกไปถ้าอยู่แล้ว สติตั้งมั่นเป็นต้น และปจจัย ๔ ก็หา ได้ไม่ยาก ก็ควรอยู่ในป่านั้นแม้ตลอดชีวิต ไม่ควรหลีกไป

พุทธบัญญัติกับการอยู่ป่าของภิกษุ คณะสงฆ์ส่วนมากเป็นผู้อยู่ป่า ดังนั้น ภิกษุสงฆ์จึงมี ความระมัดระวังในการรักษาป่าอันเป็นสถานที่อยู่ของตน พระภิกษุสงฆ์จะต้องมีความเคารพต่อต้นไม้ ทุกต้นที่ตนได้อาศัยร่มเงา ความว่า “ภูตคาม หรือพีช หรือของเขียว” หมายถึง ส่วนของพีชทั้ง ๕ ส่วน และเป็นพระวินัยที่พระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ ถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด โดยการไม่ทำลาย คือ ๑) พีชเกิดจากราก เช่น ขมิ้น ขิง แฝก แห้วหมูพุทธบัญญัติกับการอยู่ป่าของพระสงฆ์ ๒) พีชเกิดจากลำ ต้น เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ๓) พีชเกิดจากข้อ เช่น อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ ๔) พีชเกิดจากยอด เช่น ผักบุ้ง ถั่ว หย้านาง แมงลัก ๕) พีชเกิดจากเมล็ด เช่น ข้าว ถั่ว งา^{๕๔} มีข้อห้ามมิให้พระภิกษุสงฆ์เข้าพำนักอาศัย สถานที่บางแห่งในป่า ในพระวินัย คือ ๑)ไม่ให้อยู่ในโพรงไม้จุจปีศาจ ๒)ไม่ให้อยู่บนคาคบไม้จุจ นายพราน ๓)ไม่ให้อยู่กลางแจ้งแล้วต้องวิ่งหลบฝนทุกครั้งทีฝนตก ๔)ไม่ให้อยู่ในป่าช้าจุจสัปหรือ ๕) ไม่ให้อยู่ตามโคนต้นไม้จุจคนเลี้ยงวัว ๖)ไม่ให้อยู่ใต้ตมดินจุจเดียรถีย^{๕๕} นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยัง ทรงรักษารักษชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นปัจจัยหนุนความเป็นปฏิรูปเทศอีกด้วย คือ ๑)ไม่อนุญาต

^{๕๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑.

^{๕๒}วิ.ม.หา.(ไทย) ๑/๓๐/๒๐.

^{๕๓}ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๙๐/๒๐๔.

^{๕๔}วิ.ม.หา.(ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘-๒๗๙.

^{๕๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๔/๓๒๐.

ให้ปรากฏความ (การทำลายต้นไม้และพันธุ์พืช)^{๕๖} ๒) ไม่อาพาธ ไม่อนุญาตให้ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในของเขียว^{๕๗} (พืชพันธุ์ไม้) ๓) ไม่อาพาธ ไม่อนุญาตให้ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ^{๕๘} ๔) ไม่อนุญาตให้เผาหญ้า ในพรรษาหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงหลีกเร้นไปจำพรรษา ณ ป่าใหญ่ ชื่อ อิจฉานังคละ^{๕๙} ตลอดไตรมาส นั้น ทรงปลีกวิเวกพำนักอยู่เพียงพระองค์เดียว ทรงอนุญาตให้เฉพาะภิกษุที่นำอาหารบิณฑบาตเข้าไปถวายเพียงรูปเดียวเท่านั้น เมื่อออกพรรษาแล้ว ทรงพบภิกษุทั้งหลาย จึงทรงเล่าว่าทรงพำนักอยู่ตลอดพรรษาด้วยอานาปานสติพุทธจริยาตอนนี้ สะท้อนให้เห็นว่า อานาปานสติภาวนานั้น สำหรับผู้บรรลุวิมุตติผลสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้วก็สามารถใช้เพื่อเป็นวิธีการในการพักผ่อนเพื่อเกื้อกูลต่อสุขภาพได้

กล่าวได้ว่า ป่าเป็นที่อยู่ตามธรรมชาติที่บริสุทธิ์และสงบเหมาะแก่ผู้แสวงหาความวิเวกในพุทธประวัตินั้น พระพุทธองค์ทรงใช้พระชนม์ชีพส่วนใหญ่อยู่กับธรรมชาติในป่า ดังนั้น การเข้าใจบทบาทของพระองค์ที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าโดยการศึกษาพุทธประวัติ แม้ว่าความสัมพันธ์ที่พระองค์มีต่อป่าและธรรมชาตินั้นจะเป็นไปเพื่อการแสวงหาโมกขธรรมก็ตาม แต่ความนิยมชมชอบในธรรมชาติของป่านั้น ก็ยากที่จะหาผู้ใดเทียบพระองค์ ต้นไม้ต่างๆ ในพุทธประวัติต้นโพธิ์ นับได้ว่าเป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งใน พระพุทธประวัติอีกชนิดหนึ่ง เพราะเจ้าชายสิทธัตถะกุมาร ในระหว่างบำเพ็ญพรต เพื่อหาสัจธรรมนั้น ได้ทรงเลือกนั่งประทับที่โคน ต้นโพธิ์จนกระทั่งพระองค์ได้ตรัสรู้ และยังมีต้นไม้อื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องเป็นต้นไม้ในพุทธประวัติ

สรุปความได้ว่า พระมหากัสสปเถระนับเป็นตัวอย่างของคุณสมบัติด้านเอตทัคคะและเรื่องของการรู้จักใช้สอยวัตถุสิ่งของคือการถือแต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร การมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายมักน้อยสันโดษคือการถือเพียวบิณฑบาตเป็นวัตร และการอยู่กับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติคือการอยู่ป่าเป็นวัตร ละความกลัวความหวาดระแวงอันจะเกิดขึ้นจากป่า เพราะธรรมดว่า ป่าย่อมเป็นผู้นำสะพรึงกลัว การอยู่ป่าเป็นวัตรของพระมหากัสสปเถระนั้นเป็นแบบอย่างที่ดีในการดูแลรักษาป่า การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายสันโดษ

^{๕๖}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗.

^{๕๗}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๒/๗๓๒.

^{๕๘}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^{๕๙}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๗๓/๔๑๕.